

МОДЕЛОТ НА СОЦИЈАЛНИ ДОГОВОРИ

ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ПРИКАЖАН ПРЕКУ АНАЛИЗА
НА ЕФЕКТИВНОСТ НА ТРОШОЦИ И
АНАЛИЗА НА КОРИСТ И ТРОШОЦИ

СОС ДЕТСКО
СЕЛО
МАКЕДОНИЈА

2017

Анализата е изработена со финансиска поддршка на Канцеларијата на УНИЦЕФ, Скопје. Ставовите изнесени во овој прирачник се на авторите и не мора да се совпаѓаат со ставовите и политиките на УНИЦЕФ.

МОДЕЛОТ НА СОЦИЈАЛНИ ДОГОВОРИ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПРИКАЖАН
ПРЕКУ АНАЛИЗА НА ЕФЕКТИВНОСТ НА ТРОШОЦИ
И АНАЛИЗА НА КОРИСТ И ТРОШОЦИ

ИЗВЕШТАЈ

АВТОРИ: РИСТЕ ЈУРЧОВСКИ | ЕМИЛ ШУРКОВ
ИСТРАЖУВАЧИ: ЉУПКА ТРАЈАНОВСКА | СИЛВАНА ПЕТРОВСКА | АЛЕКСАНДРА РИСТОВСКА | ДИНА ИВАНОВИЌ
ПРЕВОД: ЗДРАВКО ВЕЉАНОВ

ДАТА: 30.06.2017

ЦЕНТАР ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ И КРЕИРАЊЕ ПОЛИТИКИ
ЦИЦО ПОПОВИЌ 6-2/9, 1000, СКОПЈЕ, МАКЕДОНИЈА | +389 2 3109 932
CPRM@CPRM.ORG.MK

СОДРЖИНА

Листа на графикони	8
Листа на табели.....	8
Извршно резиме.....	9
I. ВОВЕД	11
II. Методологија	15
2.1. Цели на истражувањето.....	15
2.2. Примерок на истражувањето.....	16
2.3. Применета методологија, техники и инструменти	17
А. Експертски интервјуа.....	17
В. Кабинетско истражување.....	17
С. Прашалници и теренско истражување	18
2.4. Целна група	19
2.5. Обем на истражувањето.....	19
2.6. Ограничувања на истражувањето.....	20
III. СИТУАЦИСКА АНАЛИЗА	21
3.1. Видови социјални услуги.....	23
3.1.1. Институционална - резиденцијална социјална заштита	23
3.1.2. Институционална социјална заштита.....	29
IV. АНАЛИЗА НА ЕФЕКТИВНОСТ НА ТРОШОЦИТЕ (АЕТ).....	33
V. АНАЛИЗА НА КОРИСТА И ТРОШОЦИТЕ (АКТ).....	41
VI. ЗАКЛУЧОК.....	47
VII. ЛИТЕРАТУРА.....	49
VIII. АНЕКС 1.....	51
IX. АНЕКС 2	53

Листа на графикони

Графикон 1 – Стапка на сиромаштија според возраст и пол (2013-2015). Извор: ДЗС http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?id=115&r-br=2193	13
Графикон 2 – Индекс на резиденцијални установи - просечен трошок/ ефективност. Извор: пресметки на авторите.	37
Графикон 3 – Индекс на мали групни домови - просечен трошок/ ефективност. Извор: пресметки на авторите	39
Графикон 4 – Индекс на трошок - ефективност на додадена вредност МКД/PedsQL. Извор: пресметки на авторите.	40
Графикон 5 – Стапка на поврат на инвестиции во човечки капитал. Извор: Heckman, James j. (2008). "Schools, Skills and Synapses" Economic Inquiry, 46(3):289-324	44

Листа на табели

Табела 1 – Индикатори на сиромаштија и социјална исклученост. Извор: ДЗС http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?id=115&r-br=2193	12
Табела 2 – Споредбен приказ на одредени финансиски елементи, трошоци, приходи и други ресурси со кои располагаат установите (резиденцијални установи и мали групни домови). Извор: Прашалник за прибирање податоци за изработка на АКТ и АЕТ анализи ЦИКП април/мај 2017. Износите се во денари.	35
Табела 3 – Пресметка на релативната предност – индекс просечен трошок ефективност. Калкулација 1 (резиденцијални установи)	37
Табела 4 – Пресметка на индекс на ефективност на додадена (маргинална) вредност. Калкулација 2 (резиденцијални установи)	38
Табела 5 – Пресметка на релативната предност – Индекс просечен трошок ефективност. Калкулација 3 (мали групни домови)	39
Табела 6 – Пресметка на индекс на ефективност на додадена (маргинална) вредност. Калкулација 4 (мали групни домови)	40
Табела 7 – Пресметка за доживотен трошок од понизок квалитет на грижа за деца во ризик врз целокупната економија врз основа на БДП по глава на жител паритет на куповна моќ (ППП) за 2016 година. Извор: Податоци од ДЗС на Р. Македонија и Светска банка за 2016 година	43
Табела 8 – Придобивки од аспект на поквалитетна грижа, живот со социјални договори	48

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Заштитата на децата без родители и/или родителска грижа е комплексна област што вклучува повеќе важни сегменти. Прифаќањето на овие деца, како и континуираната и професионалната поддршка на нивниот личен и професионален развој, од страна на обучени згрижувачи, стручни лица, како и лица вработени во различни општествени потсистеми е од исклучителна општествена важност. Затоа системите на социјална заштита треба да овозможат форми на заштита што ќе дадат најдобри резултати.

Системот на социјална заштита во Република Македонија овозможува развој на вонинституционална заштита на лица во социјален ризик. Но процесот на децентрализација на социјалната заштита, децентрализација на доставувањето на социјалните услуги и поконкретно развојот на вонинституционалната заштита на локално и централно ниво е сè уште незавршен. За целосно комплетирање на процесот на децентрализација на социјалните услуги и овозможување вклучување на приватниот, односно граѓанскиот сектор во давањето услуги, потребно е дизајнирање на соодветен модел. Сепак, покрај дефинирањето на улогата на државата и на приватниот, односно граѓанскиот сектор во процесот на испорачување социјални услуги, од особена важност е утврдувањето на можностите и предностите во секој од моделите.

За таа цел студијата се фокусира на две алатки т.е. на Анализата на користа и трошоците - АКТ и на Анализата на ефективност на трошоците - АЕТ. Иако овие модели се веќе искусствено потврдени во многу држави, неминовно е да се провери нивната веродостојност во контекст на карактеристиките на македонското општество и системот на управување и добро владеење.

Анализите покажуваат дека перформансите на приватните вонинституционални форми на заштита се значително подобри од оние организирани од државата, во поглед на квалитетот на згрижувањето. Кога квалитетот ќе се спореди со вкупните трошоци по дете, трошоците се незначително поголеми во однос на ефектот што се остварува. Ова е случај кај двете опфатени форми на згрижување т.е. резиденцијалните установи и малите групни домови. Така, трошоците по единица ефект се значително помали кај приватниот сектор што е прикажано во Анализата со понискиот индекс на просечен трошок/ефективност.

Втората анализа, Анализата на користа и трошоците ја покажува предноста од моделот во поширокиот контекст на државата. Така, загубите на општеството, кои се резултат на понискиот квалитет на живот и на згрижување, многукратно ги надминуваат поголемите трошоци што треба да се издвојат за поквалитетно згрижување на децата во раната возраст. Дотолку повеќе што годишниот поврат на инвестицијата е различен, согласно возраста, односно процентот на

поврат е помал доколку со програмата се започне во поголема возраст и обратно. Придобивките се согледуваат во подобрените перформанси во училиштето и на работното место, понатаму намалените трошоци на здравствениот систем и системот на основно образование, како и намалената стапка на криминал.

Оттука, сите економски и социјални показатели се во насока на воведување модел на социјални договори со воинституционална заштита што би обезбедиле услови за поквалитетно згрижување со релативно помали трошоци. Утврдените квалитативни разлики во формите на заштита на децата (институционална и воинституционална) укажуваат дека поволно влијаат на подобрување на квалитетот на секојдневниот живот. Ова значи дека на прво место ги елиминираат и намалуваат сите фактори на ризик, со едновременно зголемување и зајакнување на заштитните фактори.

ВОВЕД

Република Македонија по своето осамостојување наследи систем на социјална заштита што беше значително централизиран, во којшто државата ја имаше доминантната улога како доставувач на социјални услуги и заштита и без вклучување на релевантни невладини, приватни и религиски организации во полето на социјалната заштита. Иако оттогаш состојбата е делумно променета сè уште не постои значителна вклученост на граѓанскиот сектор во доставувањето социјални услуги и заштитата на граѓаните во социјален ризик. Со цел откривање конкретни бенефити и трошоци од позначителното вклучување на граѓанскиот сектор во давањето социјални услуги, СОС Детско село Македонија (СОС Македонија) има идентификувано потреба за спроведување Проценка на влијанието на регулативата (ПВР во понатамошниот текст) и Анализа на ефективност на трошоците (АЕФ во понатамошниот текст), дополнета со кратка Анализа на користа и трошоците (АТК во понатамошниот текст) за прифаќање модел на давање социјални услуги врз основа на социјални договори, или на таканаречен „social contracting“ во земјата (понатаму во текстот – социјални договори¹). Во принцип социјалните договори се форма на аутсорсинг² на социјалните услуги од јавниот кон приватниот/граѓанскиот сектор.

Социјалните договори за одржливост се фокусирани на креирање поволна правна средина, особено во полето на социјална заштита на деца и на доставувањето социјални услуги. Социјалните договори можат да обезбедат долгорочна финансиска одржливост на граѓанските организации (ГО) и да им понудат патоказ на носителите на одлуки и другите чинители при справување со предизвиците во ова поле, зајакнување на ефективноста на социјалните услуги и подобрување на пристапот до социјалните услуги, приспособени на локалниот контекст. Социјалниот договор како форма на аутсорсинг на јавна услуга, во суштина, процесот на доставување јавни услуги го дели на две улоги:

¹ Синоними што ќе преовладуваат во анализите, а ќе се однесуваат на „социјални договори“ се исто така и термините аутсорсинг на социјални услуги и социјално договарање.

² Аутсорсинг (outsourcing) се однесува на ангажирање на надворешен кадар и услуги, а во врска со доставувањето на социјалните услуги од страна на државата.

- Наместо директно доставување услуги, јавната установа или авторитет се фокусира на своите суштински функции, како што се развојот на јавни политики, обезбедувањето финансирање и вршење соодветен мониторинг и контролата на доставувањето услуги.
- Приватните доставувачи на услуги (кои можат да бидат граѓански организации) стриктно се бават со доставување социјални услуги. Поради конкурентниот процес на избор на доставувач на социјални услуги тие се мотивирани да го зголемат својот потенцијал и капацитетот за иновации, флексибилноста и се во потрага кон иновативни начини за кратење нефункционални трошоци. Симултано, тоа води кон унапредување на доставените услуги и кон надградување на нивниот квалитет и квантитет.

Спроведувањето на горенаведените анализи за моделот социјалните договори во Македонија е поддржано од идејата и меѓународните докази, дека моделот може да оствари бенефити (како што е зголемена ефикасност и ефективност на секој потрошен денар) за локалните и централните власти, додека во исто време може да обезбеди подобро скроена, ценовно ефективна, одржлива и социјална услуга со подобар квалитет за крајниот корисник.

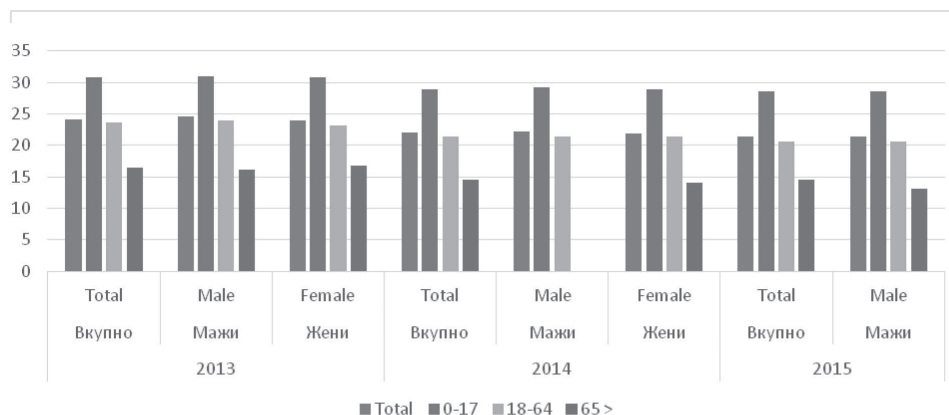
Улога та на спроведувањето на АКТ/АЕФ и ПВР е да се провери веродостојноста на меѓународното искуство со социјалните договори во контекст на карактеристиките на македонското општество и системот на управување и добро владеење. Индикаторите на сиромаштија и социјална исклученост се важни за прикажување на реалната социјална слика на македонското општество. Истовремено, тие нè насочуваат и кон главните предизвици со кои би се соочувале децата во ризик, како и другите деца и адолесценти, во нивниот понатамошен развој. Остварувањето на квалитетен детски развој за децата во ризик на рамниште-то на детски развој на генералната популација (просекот) ќе има влијание и врз овие важни индикатори.

ТАБЕЛА 1 - ИНДИКАТОРИ НА СИРОМАШТИЈА И СОЦИЈАЛНА ИСКЛУЧЕНОСТ. ИЗВОР: ДЗС
[HTTP://WWW.STAT.GOV.MK/PRIKAZISOOPSTENIE.ASPX?ID=115&RBR=2193](http://www.stat.gov.mk/PrikazISOOPSTENIE.aspx?id=115&RBR=2193)

Индикатори за сиромаштија и социјална исклученост	2012	2013	2014	2015
Стапка на сиромаштија, % од популација	26.2	24.2	22.1	21.5
Во ризик од сиромаштија пред социјални трансфери и пензии, % од популацијата	42.6	41	41.7	40.5
Нерамномерна распределба на приходи, C80/C20, %	10.2	8.4	7.2	6.6
Нерамномерна распределба на приходи, GINI коефициент, %	38.8	37.0	35.2	33.7
Број на лица под линијата на сиромаштија, на илјада лица	540.1	500.4	457.2	445.2
Под работ на сиромаштија прикажани како домаќинство со едно лице - годишен еквивалентен приход во денари	67,200	70,275	71,925	78,362
Под работ на сиромаштија прикажани како домаќинство со 4 лица (2 возрасни лица + 2 деца не постари од 14 години) - годишен еквивалентен приход во денари	141,120	147,578	151,043	164,560

Ситуацијата со стапката на сиромаштија, според возраст и пол е следна:

ГРАФИК 1 - СТАПКА НА СИРОМАШТИЈА ПО ВОЗРАСТ И ПОЛ (2013-2015). ИЗВОР: ДЗС
[HTTP://WWW.STAT.GOV.MK/PRIKAZISOOPSTENIE.ASPX?ID=115&RBR=2193](http://www.stat.gov.mk/PrikazISOOPSTENIE.aspx?id=115&RBR=2193)

Стапката на сиромаштија иако не се наоѓа на високо ниво, сепак, бележи благо подобрување по сите возрасни и полови групи, од 2013 до 2015 година. Сиромашни деца (0 до 17 години во Графикон 1 погоре) се дефинирани општо како деца што живеат во сиромашни домаќинства иако ги вклучуваат и децата без родители и родителска грижа. Детската сиромаштија предизвикува маѓепсан круг на сиромаштија во кој сиромашните деца, поради своите околности, имаат поголема веројатност да бидат сиромашни кога ќе станат возрасни лица, а истовремено имаат помала веројатност да бидат здрави и образовани. Постои голема веројатност овој модел да се пренесува мултигенерациски и на нивните деца.

Иако моделот на социјални договори се однесува на мал сегмент од овие деца што живеат во сиромаштија, сепак ги опфаќа најранливите деца, децата без родители и родителска грижа. Долгорочниот ефект од спроведувањето на социјалните договори може да биде издигнување на најранливата категорија граѓани, коишто се наоѓаат на дното на оваа стапка, на повисоко ниво, што ќе значи прекинување магичниот круг на сиромаштија во македонското општество. АКТ и АЕТ анализите во понатамошниот текст нудат аргументи во таа насока.

МЕТОДОЛОГИЈА

Социјалните договори за одржливост се фокусирани на креирање поволна правна средина, особено во полето на социјалната заштита на деца и доставувањето социјални услуги. Очекувано е социјалните договори да обезбедат долгорочна финансиска одржливост на граѓанските организации (ГО) и да понудат патоказ за креаторите на политиките и другите чинители во справувањето со предизвиците во оваа област, зајакнување ефективност на социјалните услуги и подобрување пристапот до социјалните услуги преку нивно приспособување на локалниот контекст. Под социјална услуга се подразбира помош што не е поврзана со материјални средства и со средства во натура, но му се дава на лице што е во социјален ризик и е реализирана преку стручни лица, во домот на лицето или во соодветна установа.

Оваа методологија ги идентификува методите и алатките за истражување што ќе се применат при подготовка на Проценката на влијанието на регулативата – ПВР, Анализата на ефективност на трошоците – АЕТ и Анализата на користа и трошоците – АТК, за прифаќање модел на социјални услуги врз основа на социјални договори. Главната цел на ова истражување е да придонесе кон зголемување на финансиската стабилност и одржливост на ГО во Македонија преку креирање поволна правна средина за социјални договори, поддржана емпириски преку Анализа на ефективност на трошоците и Анализа на користа и трошоците.

2.1. ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

АКТ и АЕТ на социјалните договори имаат за цел да сугерираат подобри и ценовно поефективни модели/опции на функционирање на владите и владините институции одговорни за доставување социјални услуги и да ги убедат донесувачите на одлуки и креаторите на политики до одреден степен - согласно стратегиите за развој на државата - да децентрализираат и делегираат дел од своите одговорности како даватели на социјални услуги за ранливи групи граѓани на други ентитети, како што се ГО и да им обезбедат доволно финансии за имплементација на таквите активности. Истовремено, владините установи и институции можат да одржуваат ефикасни механизми за мониторинг и евалуација со цел да се задоволат потребите на ГО и крајните корисници.

Дел од истражувачките прашања што АТК/АЕТ се обиде да ги одговори се следните:

- Дали и до кој степен новиот модел на социјални договори во системот за социјална заштита би бил поефикасен и поефективен од претходниот модел?
- Кои се трошоците и долгорочните бенефити на традиционалниот модел во споредба со предложениот модел на социјални договори?
- Кое е нивото на потенцијални заштеди што можат да бидат постигнати за државниот буџет преку имплементација на моделот социјални договори?
- Кое е нивото на потенцијални придобивки од аспект на зголемување квалитетот на доставувањето социјални услуги преку прифаќање на моделот социјални договори?
- До кој степен овој фискален простор би бил доволен за централната или локалната власт да финансира социјални услуги за деца што имаат потреби и за нивните семејства?

Предмет на истражувањето на АТК/Анализа на ефективност на трошоците е:

- Одредување дали одлуката за спроведување на моделот социјални договори во Македонија е изводлива и оправдана;
- Да се потврди дали бенефитите се поголеми од трошоците за спроведување на моделот социјални договори и ако да, колкави се тие бенефити;
- Да се утврди дали постојат други начини на структурирање на трошоците со цел да се постигне подобар размер помеѓу трошоците и бенефитите во предност на бенефитите.

2.2. ПРИМЕРОК НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Законот за социјална заштита регулира мноштво социјални услуги. Со цел спроведување на истражувањето за подготовка на АКТ/АЕТ и ПВР, ЦИКП дефинираше примерок на социјални услуги што се предмет на истражувањето на следните пет услуги:

- Резиденцијални установи
- Мали групни домови
- Организирано живеење со поддршка
- Грижа базирана на семејство (згрижувачки семејства)
- Дневни центри за лица со попреченост и други видови на центри

Притоа истражувачкиот примерок опфати:

- ГО што работат на социјална заштита, превенција, детски и младински права како и ранливи категории на граѓани;
- Владини институции на централно и локално ниво што работат во сферата на социјална заштита и превенција

АЕФ и АКТ за разлика од ПВР, поради достапност на сите потребни информации, како и други околности за спроведување анализи на сите пет услуги, сепак ќе се фокусираат на следните два вида социјални услуги: резиденцијални установи и мали групни домови.

2.3. ПРИМЕНЕТА МЕТОДОЛОГИЈА, ТЕХНИКИ И ИНСТРУМЕНТИ

Истражувањето примени комбиниран метод. Првенствено се примени деск-истражување на законската и политичката рамка, како и ревизија на претходни студии и собирање на квантитативни податоци достапни од официјални извори како на пример МТСП, центрите за социјални работи и Заводот за статистика. Потоа беше пристапено кон теренско истражување со цел прибирање примарни податоци. Притоа се користеа следните истражувачки техники:

А. ЕКСПЕРТСКИ ИНТЕРВЈУА

Со претставници на граѓански организации - ГО, владини институции што работат во полето на социјална заштита. Интервјуата „лице-в-лице“ со граѓанските организации и претставниците од релевантни институции или установи се интервјуа каде одговорите се запишани од страна на анкетарот на стандарден лист рачно или во дигитална форма. Во случај на АТК/АЕТ прашалникот или анкетниот лист е кодиран и за собирање квантитативни податоци (број на персонал, опрема, финансиски податоци), додека за ПВР прашалниците се полуструктурирани со цел да се соберат квалитативни информации (како опис на вештини, способности, искуства, предизвици и потреби).

В. КАБИНЕТСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

Бидејќи проектот нема време ниту средства за собирање на примарни податоци преку фокус групи и/или работилници со директни корисници, деца од 12 до 18 години и деца со навршени 8 до 12 години, со цел да се утврди задоволството на корисниците од услугата/ите ќе бидат користени секундарни податоци од претходно истражување, подготвено за СОС Детско село, за квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади што ја загубиле родителската

грижа во алтернативните (постојни) форми на згрижување и политиките, стандардите, поддржувачките системи и модели што обезбедуваат поддршка за семејствата при остварување на родителските одговорности кон децата во РМ.

С. ПРАШАЛНИЦИ И ТЕРЕНСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

А. Прашалник за прибирање податоци за оценка на испораката на социјалните услуги – овој прашалник има за цел да го идентификува видот на социјалната услуга што ја доставува институцијата/организацијата, нејзиниот обем и начинот на кој се доставува, но и обезбедување информации за искуствата и перцепциите од испораката на социјалните услуги. Прибраните податоци со овој прашалник ќе се употребат за анализа на состојбата и ќе бидат основа за анализата што би се спровела преку апликација на вториот прашалник за можните влијанија на новиот модел на доставување на услугите преку социјални договори, но и основа за АКТ и АЕТ (достапни во анексот на ПБР анализата).

В. Прашалник за прибирање податоци за изработка на ПБР – овој прашалник има за цел собирање информации за постојните политики за квалитет, нивната природа и обем кај секоја од институциите/организациите од примерокот. Истовремено овој прашалник ќе има примена во собирање податоци за потребите што институциите/организациите од примерокот ќе ги имаат за воведување систем на квалитет што би бил условен со воведувањето на моделот социјални договори. Со тоа прашалникот ќе генерира податоци за влијанието што би го имало воведувањето на новиот модел врз давателите на услуги (достапни во анексот на ПБР анализата).

С. Прашалник за прибирање податоци за изработка на АКТ и АЕТ – овој прашалник има за цел да ги утврди трошоците за доставување на услугите во резиденцијалните домови и во малите групни домови. Имено, со собраните и споредливи секундарни податоци³ од СОС Детско село ќе се изработи Анализа на ефектот на трошоците, а со вкрстената анализа на АКТ/АЕТ прашалникот на ЦИКП (Анекс 1), секундарните податоци од СОС Детско село Македонија (Анекс 2) и другите секундарни податоци ќе се дојде до Анализа на користа и трошоците.

³ Софија Арнаудова (2014) „Анализа на квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади што ја загубиле родителската грижа во алтернативните (постојните) форми на згрижување и политиките, стандардите, поддржувачките системи и модели што обезбедуваат поддршка за семејствата при остварување на родителските одговорности кон децата во РМ.“ Извештај подготвен за интерни потреби на СОС Детско село Македонија.

2.4. ЦЕЛНА ГРУПА

Со истражувањето беа опфатени и интервјуирани вкупно 11 даватели на социјални услуги и тоа пет државни и шест приватни даватели на услуги. Во интервјуата беа вклучени претставници од релевантни институции/организации:

- ГО што работат на социјална заштита, превенција, детски и младински права како и ранливи категории на граѓани;
- Владини институции на централно и локално ниво што работат во сферата на социјална заштита и превенција.

Услуга	Јавен сектор	Приватен сектор
Резиденцијална установа	ЈУ Детски дом „11 октомври“; ЈУ за згрижување на деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење „25 мај“	СОС Детско село Македонија
Мал групен дом	Берово; Кавадарци	СОС Детско село Македонија
Организирано живеење со поддршка		Порана (Неготино, Скопје) СОС Детско село
Згрижувачки семејства	Згрижувачки семејства во Берово, и Скопје	СОС станбена единица
Дневни центри	Дневен центар Кисела Вода	Дневен центар на ХОПС, ХЕРА или Сумнал

Како што е напомнимато погоре АЕФ и АКТ ќе ги обработуваат следните два вида социјални услуги: резиденцијални установи и мали групни домови.

2.5. ОБЕМ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

За целите на истражување, АКТ се фокусираше на достапните податоци за резиденцијални установи и мали групни домови или поточно ЈУ Детски дом „11 октомври“, ЈУ за згрижување на деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење „25 мај“, Меѓуопштински центар за социјални работи (мал групен дом) Кавадарци и СОС Детско село Македонија, како претставник од приватниот сектор.

2.6. ОГРАНИЧУВАЊА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Со оглед на фактот што се користеа секундарни податоци за задоволство на крајните корисници на услугите – децата, креирани во рамки на други истражувања што немаат за цел да ја проценат ефективността на трошоците или користа и трошоците, некои од проценките може да не ја отсликуваат целосно реалната состојба во локалниот контекст.

Од аспект на Анализата на ефективността на трошоците и примарните податоци прибрани од страна на истражувачкиот тим на ЦИКП, со секундарни податоци од други истражувања што ги мерат разликите во квалитетот на доставената услуга⁴ и постигнатиот детски развој (јавен споредено со приватен сектор и генералната популација), иако се методолошки различни, сепак, финалните калкулации треба да се блиску до реалната ситуација. Разликата во времето кога се извршени истражувањата и јавните мерки и политики што се преземени од тој момент можат да додадат дополнителна варијабилност на резултатите.

Од аспект на АКТ беа направени калкулации со помош на подесен прокси⁵проху (БДП пер capita паритет на куповна моќ) во македонските услови врз основа на податоци од други држави (Велика Британија и Соединети Американски Држави) што може да направи одредени проценки да не одговараат сосема на реалната состојба и покрај методолошката покриеност. Овој факт носи ризик на потценување на цифрите претставени за Македонија во понатамошниот текст.

⁴ Софија Арнаудова (2014) „Анализа на квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади кои ја загубиле родителската грижа во алтернативните (постојни) форми на згрижување и политиките, стандардите, поддржувачките системи и модели кои обезбедуваат поддршка за семејствата при остварување на родителските одговорности кон децата во РМ.“ Извештај подготвен за интерни потреби на СОС детско село Македонија.

⁵ На англиски проху.

СИТУАЦИСКА АНАЛИЗА

Република Македонија преку своите политики и стратегии води посебна грижа за заштита на децата и на семејствата, особено за заштита на децата без родителска грижа. Социјалната заштита во Р. Македонија е заснована врз начелото на хуманизам, социјална праведност и солидарност, кои државата им ги гарантира на сите граѓани, без разлика на полот, расата, бојата на кожата, националната, етничката, социјалната, политичката, верската, културната, јазичната, имотната и општествената припадност, онеспособеноста и потеклото.

При подготвувањето на законските решенија и на стручно-методолошките упатства за работа со лицата изложени на социјален ризик, секогаш се тргнува од основните човекови права, вклучувајќи ги и правата на детето, за да се достигнат европските стандарди за грижа и квалитет.

Системот на социјалната заштита во Македонија го сочинуваат установите, институциите, мерките, активностите и формите што се остваруваат во рамките на реализирањето на правата и давањето услуги на граѓаните од доменот на социјалната заштита. Системот се надградува преку стручната работа во установите за социјална заштита, спроведувањето развојни програми, стручното усовршување на работниците во зависност од потребите на крајните корисници и меѓународните стандарди, следењето на појавите и планирањето на работата, водењето на евиденцијата, како и преку спроведувањето надзор и истражувачка работа во оваа област. Системот на социјалната заштита во Македонија го сочинуваат прописите, мерките, програмите и услугите коишто државата ги дава преку институции, организации и индивидуи со цел да се помогне на лицата во социјален ризик.

Установа во системот на социјална заштита што непосредно работи со граѓаните за да ги заштити нивните права и да им помогне да ги надминат проблемите е Центарот за социјална работа. **Во Република Македонија имаме 30 центри за социјална работа од кои 27 меѓуопштински и 3 општински.**

Стручните работници во Центарот за социјална работа, работејќи со граѓанинот и со семејството, имаат службени обврски и задачи да помагаат во решавањето на животните тешкотии и проблеми во индивидуалното живеење, партнерските односи, предбрачните и брачните односи, односите меѓу родители и деца, да му укажуваат помош на семејството во остварувањето на неговата заштитна,

воспитна и репродуктивна функција, да поттикнуваат сакано и одговорно родителство и планирање на семејството, да нудат заштита на лицата жртви на семејно насилство и жртви на трговија со луѓе, да обезбедуваат права од социјална заштита, најчесто во форма на парични надоместоци и да даваат други советодавни и советувајќни услуги за прашања од значење за развојот и социјализацијата на личноста и за остварувањето и унапредувањето на односите во семејството.

Функциите утврдени во Законот за социјална заштита, член 133 (Сл. весник на РМ, бр. 79/09, 36/11, 51/11, 116/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 33/15, 72/15, 104/15 и 150/15) и другите прописи Центарот ги реализира преку: стручна, советодавна, советувајќна и интердисциплинарна тимска работа.

Стручната работа во Центарот ја спроведуваат следниве стручни профили: социјален работник, психолог, педагог, правник, дефектолог, социолог, кои низ интердисциплинарна тимска работа им даваат услуги на разни категории граѓани изложени на социјален ризик. Овие стручни лица заштитата на децата без родители и родителска грижа ја спроведуваат во согласност со Законот за социјална заштита, Законот за семејство и Законот за правда на децата.

Во согласност со Законот за семејството, во член 159 став 2 (Сл. весник на РМ, бр. 80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 165/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, и 10/15), дете без родители и родителска грижа е дете чии родители не се живи, или се исчезнати, непознати или се со непознато живеалиште повеќе од една година и дете чие родители, без оглед на причините, привремено или трајно не ги извршуваат своите родителски права и должности.

Според последните податоци од системот на ЛИРИКУС, електронска програма за внесување корисници на социјалните услуги на Заводот за социјални дејности (www.zsd.gov.mk), во центрите за социјална работа, во 2016 година, регистрирани се вкупно 1.366 деца без родители и родителска грижа.⁶ Бидејќи децата се нашата иднина, на нив секогаш треба да се гледа како на граѓани на светот, на утрешнината, па заради тоа нивниот живот, нивната заштита и нивниот развој треба да бидат услов за развојот на идното човештво. Раниот детски развој е исто така особено важен и влијае во голема мера на потенцијалот за економски раст, застапеноста на иновациите и генерално врз благосостојбата на едно општество.

Суштинска цел на националниот развој треба да биде збогатувањето на новите генерации со знаење и со потенцијали што ќе ги искористат за да одговорат на битните потреби на својата нација, во границите на сопствените можности. Државата не треба да презема чекори само за сегашната генерација туку за сите генерации што доаѓаат. Не постои поблагодарна задача отколку на секое дете да му се овозможи подобра иднина.

⁶ Во јуни 2017 година се евидентирани 1.352 деца, но во калкулациите понатаму ќе се користи податокот од 2016 година, односно 1366 деца без родители и родителска грижа.

3.1. ВИДОВИ СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ

Социјалните услуги⁷ во Македонија ги даваат 30 центри за социјална работа (ЦСР). Освен обезбедувањето на социјалните услуги, ЦСР обезбедуваат права од социјална заштита и парични надоместоци. Социјалните услуги се пропишани главно со законите за социјална заштита, Закон за семејство, Закон за заштита на децата и други закони за малолетничка правда и со одредени аспекти на Кривичниот законик и можат да поделат во три широки категории:

- превентивни услуги⁸,
- услуги на грижа и советување и
- законодавни и заштитни должности⁹

Во согласност со утврдениот обем на анализата подолу е презентирана правната и политичката рамка за доставување на социјалните услуги што беа одбрани за преку нив да се следи влијанието на промената на законодавството.

3.1.1. ИНСТИТУЦИОНАЛНА – РЕЗИДЕНЦИЈАЛНА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

3.1.1.1. Резиденцијални установи

Системот на социјална заштита во Република Македонија, покрај вонинституционалните форми на заштита, го сочинува и институционалната заштита преку развиената мрежа на установи. Установите во системот се наменети за различни видови корисници во согласност со нивната возраст, здравствената состојба и нивните специфични потреби. Согласно член 115 од Законот за социјална заштита¹⁰ во нашата држава постојат следниве установи:

⁷ Услугите на грижа и советување примарно се пропишани со Законот за социјална заштита и со одредени аспекти на Законот за семејството. Тие опфаќаат: домашна нега на стари лица и лица со попреченост; институционална грижа за стари лица и лица со попреченост; институционална грижа за деца со попреченост и за оние што имаат потреба од грижа; згрижување; услуги во дневни центри; градинки; засолништа за загрозуени деца и возрасни; услуги за советување поединци, двојки и групи.

⁸ Превентивните услуги што ги даваат центрите за социјална работа се утврдени со Законот за социјална заштита (член 9) како: образовна и советодавна работа; развој на форми за самопомош; доброволна работа; други активности што спречуваат појава на социјален ризик

⁹ Тоа се активности што се утврдени со законите за социјална заштита, за семејството, за заштита на децата, со Законот за малолетничка правда и аспекти од Кривичниот законик, кои пропишуваат дека вработените во ЦСР делуваат во има на државата во случаи на злоупотреба или занемарување, поделба на семејства, заштита на загрозуените или како одговор на младинскиот криминалитет или криминалитетот на возрасните. Тие вклучуваат: преземање мерки за заштита на децата жртви на злоупотреба или занемарување; старателство на загрозуени луѓе; известување и надзор на малолетните и возрасните престапници; должности поврзани со усвојување деца; помирување брачни партнери.

¹⁰ Сл. весник на РМ бр.79/09, 36/11,51/11, 116/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14,180/14, 33/15, 72/15, 104/15 и 150/15

- установа за сместување доенчиња и мали деца без родители и родителска грижа до тригодишна возраст;
- установа за сместување деца без родители и без родителска грижа над тригодишна возраст и младинци;
- установа за сместување деца и младинци со воспитно-социјални проблеми;
- установа за сместување деца и младинци со нарушено поведе-ние;
- установа за сместување деца и младинци со умерени и тешки пречки во менталниот развој;
- установа за сместување деца, младинци и возрасни со пречки во телесниот развој;
- установа за сместување стари лица;
- установа за сместување лица со пречки во менталниот развој и;
- установа за сместување лица - баратели на право на азил.

Во согласност со Законот за социјална заштита¹¹, право на сместување во установа за социјална заштита имаат лицата што немаат соодветни услови на живеење во своето семејство или од други причини им е потребно сместување во установа за социјална заштита, а не може да се примени друга форма на социјална заштита. Право на сместување во установа за социјална заштита, според овој закон, покрај другите лица, има и:

- дете без родители и родителска грижа до оспособувањето за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршувањето на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитанието да се обезбедат на друг начин;
- дете со воспитно-социјални проблеми (занемарено, малтретирано и социјално необезбедено);
- дете со нарушено поведење.

Установи за сместување деца и младинци без родители и родителска грижа се:

- Дом за доенчиња и мали деца - Битола, кој згрижува деца од 0 до 3-годишна возраст
- Детски дом „11 Октомври“- Скопје, кој згрижува деца од 3 до 18-годишна возраст
- ПУ „СОС - Детско село“ Македонија;

¹¹ Сл. весник на РМ, бр.79/09, 36/11,51/11, 116/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14,180/14, 33/15, 72/15, 104/15 и 150/15

Покрај овие установи, децата без родители и родителска грижа можат да се сместуваат и во другите установи за социјална заштита во согласност со видот и степенот на попреченост и со отстапувањето во поведението. Институционалната заштита на децата без родители и без родителска грижа се остварува во долунаведените установи во согласност со возраста, здравствената состојба и со отстапувањето во поведението кај децата изложени на социјален ризик.

ЈУ ДОМ ЗА ДООЕНЧИЊА И МАЛИ ДЕЦА – БИТОЛА

Согласно член 116 од Законот за социјална заштита¹² е установа за деца без родители и без родителска грижа, од 0 до 3-годишна возраст, која обезбедува згрижување (домување, исхрана, облекување, нега и грижа) и здравствена заштита за децата. Се организира привремено сместување и престој на самохрана невработена бремена жена еден месец пред породувањето и самохран родител до тримесечна возраст на детето. Во неа моментално се сместени 71 дете и една бремена жена. Број на вработени во установата е 58 лица.¹³

ЈУ ДЕТСКИ ДОМ „11 ОКТОМВРИ“ – СКОПЈЕ

Согласно член 117 од Законот за социјална заштита¹⁴ е установа за деца без родители и без родителска грижа, од **3 до 18 години**, која обезбедува згрижување (домување, исхрана, облекување, нега и грижа) и воспитание за децата до обезбедувањето услови за нивно враќање во семејството, односно до оспособување за самостоен живот и работа, а најдолго до шест месеци по завршувањето на средното образование. Обезбедува посетување основно и средно образование во соодветна установа, организирање стручна помош за успешно совладување на воспитно-образовните програми, организира различни облици на работа и живот, како и грижа за нивното здравје. Во неа моментално се сместени 51 корисник, а бројот на вработени е 42 лица (заклучно со март 2017 год).

Од 2014/2015 год. установата функционира во станбени единици, во предлогот на овој модел партиципираа и самите вработени од установата. Новиот начин на функционирање на установата предвидува сместување на корисниците во станбени единици. Сместените деца се распоредени во 4 станбени единици. Секоја станбена единица опфаќа по 2 воспитни групи, и во секоја станбена единица има по 8 спални соби во кои се сместени по две деца.

¹² Ибид.

¹³ Состојба заклучно со март 2017 год.

¹⁴ Ибид.

Појдовни цели за функционирање на установата на овој начин беа:

- подигање на квалитетот на грижа во установата, почитувајќи го индивидуалниот пристап и најдобриот интерес на детето;
- создавање пријатна атмосфера за живеење и работа;
- развивање вештини за самостојно живеење;
- развивање работни навики;
- чувство на припадност;
- чувство на одговорност;
- меѓусебно почитување и поддршка;
- поголема интерактивна работа и контрола од страна на воспитувачите.

Овој начин на функционирање на установата е димензиониран да функционира согласно постојните човечки ресурси тргнувајќи од потребите на сместените деца и тоа:

- 15 воспитувачи,
- 2 помошни воспитувачи,
- 1 негувателка,
- 2 домаќинки,
- стручен тим (социјален работник, педагог и психолог/воспитувач).

ЈУ ЗА ДЕЦА СО ВОСПИТНО СОЦИЈАЛНИ ПРОБЛЕМИ И ДЕЦА СО НАРУШЕНО ПОВЕДЕНИЕ

Во 2015 година јавната установа за сместување на деца и младинци со воспитно-социјални **проблеми** согласно одлука на Владата на РМ ја прошири својата дејност во насока на згрижување деца со нарушено поведење и притоа верификуваше основно училиште за деца со нарушено поведење, согласно Решение за верификација на основи училишта од страна на Министерството за образование и наука на РМ, со што во целост се испочитувани одредбите од член 119 од Законот за социјална заштита.

ЈУ за деца со воспитно социјални проблеми и деца со нарушено поведење својата дејност ја извршува во два објекта и тоа:

1. во објектот на ул. „Петар Манџуков“ бб. каде што се наоѓа Јавната установа за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми „25 мај“, којашто извршува воспитна работа со деца со воспитно социјални проблеми и

2. во објектот на ул. „Перо Наков“ бр. 2, каде што се наоѓа Заводот за згрижување, воспитување и образование на деца и младинци „Ранка Милановиќ“ и каде што се извршува воспитна и образовна работа со деца со нарушено поведение.

Одделот што **извршува** воспитна работа со деца со воспитно социјални проблеми на возраст од 7 до 18 години, обезбедува прифаќање и краткотрајно згрижување малолетни лица, опсервација и дијагностика на малолетни лица, сместување, воспитание, образование и корективен третман на малолетно лице во зависност од нивните потреби во траење до три години. Установата обезбедува основно и средно образование на децата и младинците во соодветните установи за образование.

Одделот каде што се извршува воспитна и образовна работа со деца со нарушено поведение, **„Ранка Милановиќ“ – Скопје**, е за деца на возраст од 10 до 18 години и обезбедува згрижување, воспитание и основно образование на малолетни лица, а средното образование го обезбедува во соодветни установи за образование.

Установата извршува воспитна мерка упатување во воспитна установа, во согласност со прописите за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа, поради нарушување во поведението, согласно со закон. Обезбедува соодветни услови за сместување, исхрана, планирано и организирано спроведување на содржини, мерки и активности во процесот на нивното воспитание и образование, слободни активности и културно-забавен живот, како и грижа за животот и здравјето на децата и младинците сместени во установите. Заклучно со март 2017 година во установата се сместени:

- 26 деца со воспитно социјални проблеми („25 Мај“);
- 17 корисници со нарушено поведение („Ранка Милановиќ“).

Бројот на вработени во **ЈУ за деца со воспитно социјални проблеми и деца со нарушено поведение** е следен:

- Одделот за деца со воспитно социјални проблеми („25 Мај“) има 26 лица;
- Одделот за деца со нарушено поведение („Ранка Милановиќ“) има 17 лица, и 10 лица наставен кадар, кои се финансираат преку Министерството за образование.

ПУ „СОС ДЕТСКО СЕЛО МАКЕДОНИЈА“ – СКОПЈЕ

Таа е приватна установа за социјална заштита за сместување деца и младинци без родители и родителска грижа. Во рамките на установата функционираат долунаведените програми, а СОС -мајките преминаа во згрижувачки семејства под надлежност на ЈУМЦСР – Скопје.

- Има две СОС - младински заедници за деца на возраст од 14 до 18 години, и тоа во Радишани и во населбата Бардовци во Скопје. Во овие заедници се опфатени 30 младинци.
- СОС - програма за полусамостоен живот и домување наменета за полнолетни младинци на кои им се дава поддршка за самостојно живеење, вработување и вдомување.
- Советодавен центар за родители и за деца е отворен во Гази Баба и во Шуто Оризари.

3.1.1.2. Предности и недостатоци на институционалната заштита

Во минатото, во периодот по Народноослободителната војна, институциите што се отворале биле сместени во огромни објекти, со големи капацитети, бидејќи имало голем број деца што останале без родители. Но денес ситуацијата е променета. Во однос на капацитетите на установите нивниот број се намалува, меѓутоа објектите остааа и понатаму големи, па затоа е потребно преиспитување на капацитетите и на потребите за отворање нови ресурси во согласност со потребите на корисниците изложени на социјален ризик. Тоа значи дека институциите треба да се трансформираат и да се приспособат во согласност со новите потреби, односно проширување на нивните надлежности.

Практиката укажува дека институциите го следат трендот присутен и во другите европски држави, полка се намалува бројот на деца. На пример, во Домот за доенчиња и мали деца во Битола пред 10 години имаше по 115 деца, но денес бројот се движи од 70 до 80 деца. Покрај тоа што во институциите се намалува бројот на корисници, значајно е да се истакне дека во поголем број од нив е започнат и процесот на трансформација.

И покрај напорите за обезбедување квалитетна грижа и заштита на корисниците сместени во установи, сепак се забележуваат одредени недостатоци, како што се:

- недостиг од индивидуален третман на корисниците,
- недоволно ниво на оспособување за самостојност на корисниците,
- мал број стручен кадар,
- долг престој на корисниците во установите и
- не одржување или прекинување на врските со корисниците.

За да може правилно да се определи формата на заштита, стручните работници од центрите за социјална работа секогаш треба да прават добра процена, да ги проценат капацитетите на корисниците и ресурсите што ги имаат како можност за понатамошна заштита. Притоа сместувањето во институција треба да биде последен избор на форма на заштита на лицето изложено на социјален ризик и да се користи кратко време.

Многубројните светски и домашни истражувања **укажуваат дека долгиот престој на корисник во установа остава последици во неговиот развој**. Затоа центрите за социјална работа, во соработка со локалната власт, треба да размислуваат за развивање превентивни програми за јакнење на семејството и за развивање вонинституционални форми на заштита.

3.1.2. ИНСТИТУЦИОНАЛНА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

а. Мали групни домови

Во системот на социјална заштита, покрај згрижувачките семејства, во вонинституционалните форми на заштита се вбројува и малиот групен дом. Во согласност со Законот за социјална заштита (Сл. весник на РМ бр. 79/09, 36/11, 51/11, 116/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 33/15, 72/15, 104/15 и 150/15), право на живеење во мал групен дом има дете без родители и родителска грижа, со воспитно-социјални проблеми, со пречки во менталниот или телесниот развој, лице со ментална или телесна попреченост што нема соодветни услови за живеење во своето семејство, кое нема семејство или од други причини му е потребно сместување во мал групен дом.

Согласно Правилникот за начинот, видот и бројот на стручните лица за давање на грижа за сместените лица, просторните услови и опремата за живеење во мал групен дом¹⁵, се пропишуваат начинот, видот и бројот на стручните лица за давање на грижа за сместените лица, просторните услови и опремата за живеење во мал групен дом.

Во малиот групен дом во којшто се сместуваат **деца без родители и без родителска грижа** се обезбедува задоволување на основните животни потреби како што се домување, исхрана, одржување на лична хигиена, обезбедување облека, нега и грижа за здравјето, воспитување и образование, спроведување слободни активности и игра со детето, вклучување на децата во предучилишна установа, следење на училишните и вонучилишните активности на детето, а во соработка со надлежниот центар за социјална работа и доставување на помош за оспособување на детето за самостоен живот по напуштањето на домот.

¹⁵ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/09

Во малиот групен дом во којшто се сместуваат деца и помлади полнолетни лица со воспитно-социјални проблеми се обезбедува задоволување на основните животни потреби како што се домување, воспитување и образование, исхрана, одржување лична хигиена, обезбедување облека, нега и грижа за здравјето, спроведување работни активности, организирање на слободното време, помош во учењето, водење грижа за училишните и вонучилишните активности, а во соработка со надлежниот Центар за социјална работа се остварува процесот на ресоцијализација и давање помош за оспособување на детето за самостоен живот по напуштање на домот.

Во Р. Македонија од 2008 година до денес се отворени три мали групни дома, и тоа:

- Првиот е отворен во **2008 година во Берово** (Мал групен дом за деца без родители и родителска грижа) и во него се сместени 5 деца. Од отворањето до денес престојуваат истите деца. Малиот групен дом е организациска единица на Центарот за социјална работа, сместен во посебен објект-куќа.
- Вториот е отворен во **2013 година во Кавадарци** (Мал групен дом **за деца во ризик**) каде што бројот на корисници варира и се движи од 5 до 6 деца. И овој мал групен дом е организациска единица на Центарот за социјална работа, сместен во посебен објект-куќа.
- Третиот мал групен дом е **отворен во 2013 година во Битола** (Мал групен дом за деца без родителска грижа со посебни потреби). Овој дом е организациска единица на установата Дом за доенчиња и мали деца - Битола и е сместен во простории на детска градинка, со капацитет за 8 деца. Во 2016 година овој мал групен дом е дислоциран во простор на установата (втор кат), но сè уште не е ставен во функција.

Во малиот групен дом се обезбедува 24-часовна грижа за сместените деца од страна на стручен кадар што се грижи за децата во поглед на здравствената заштита, негата, помагањето во совладувањето на наставното градиво, стекнувањето културно-хигиенски и работни навики, подготвката на храна, бањањето, комплетната заштита, и грижата за децата. Исто така, персоналот се грижи и за хигиената во просториите и за сè што е потребно за функционирање на малиот групен дом.

3.1.2.1. Предности и недостатоци

Оваа форма на грижа, според тоа како е замислена да функционира, е најблиску до семејната грижа, но не во целост, бидејќи има одредени недостатоци што треба да се надминат, како што се:

1. Прво и основно, за да биде вонинституционална форма на заштита, потребно е за децата да се грижат згрижувачки лица што нема постојано да се менуваат.
2. Како што функционираат моментално трите мали групни домови, тие претставуваат мини-институции што се далеку од семеен тип грижа.
3. Во овие три мали групни домови не постои доволно стручен кадар за да ги задоволи потребите на децата и многу често се менува
4. Исто така како недостаток во досегашното функционирање на малите групни домови е малиот буџет што им се дава од страна на Министерството за труд и социјална политика.

Но, и покрај недостатоците, може да се констатира дека оваа форма на заштита дава многу подобри резултати во развојот на децата во однос на децата сместени во установа.

АНАЛИЗА НА ЕФЕКТИВНОСТ НА ТРОШОЦИТЕ (АЕТ)

4.1. МЕТОДОЛОГИЈА

За оценка и анализа на социјалните договори, како дел од анализата на оценка на влијанието од регулативата, од исклучителна важност се и финансиските и економските предности на предложените модели т.е. резиденцијална установа и мал групен дом во јавен и приватен сектор. За таа цел, како најсоодветен модел на анализа што ќе може експлицитно да покаже компаративни резултати и предности е АЕТ.

АЕТ претставува економска алатка за оценка на трошоците и ефектите на повеќе алтернативни опции поврзани со достигнување на иста или слична посакувана цел. Иако навидум блиска до АКТ, оваа алатка се користи за пресметка на алтернативните ефекти за кои е тешко да се дефинираат или пресметаат во монетарни (парични) единици. АЕТ на конкретна опција се изразува преку пресметка на односот на потребните ресурси/трошоци и постигнатите ефекти.

Тргувајќи од потребните параметри за пресметка, најпрво треба се дефинирани основните променливи/варијабли во моделот. Имено, исклучително е значајно да се одделат трошоците што се прават конкретно за да се постигне резултатот, т.е. целта. Во една комплексна појава каква што е одгледувањето и грижата за децата, секојдневно се јавуваат огромен број трошоци што директно или индиректно се поврзани со крајната цел.

Другата страна на моделот е резултатот т.е. ефектот. Бидејќи се работи за квалитативен показател што треба да го мери интензитет на појавата, исклучително е важен начинот на кој ќе се спроведе.

Од тие причини пристапот употребен во оваа анализа генерално се заснова на пристап на „црна кутија“. Пристапот подразбира дека ќе се анализираат само големината на влезот т.е. трошоците во резиденцијалниот дом/малиот групен дом и излезот т.е. резултатот, мерен според индексот за квалитет на живот на згрижените деца. Сите други влијанија на различните процеси, услови во домовите и други околности што инаку влијаат на резултатот, не се во фокусот на анализата согласно оваа методологија.

Одредување квалитетот на одгледувањето и згрижувањето, е преземено од истражување¹⁶ направено според Педијатрискиот прашалник за квалитет на живот (Pediatric Quality of Life Inventory™ – PedsQL™) за проценка на квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади. Концептуално PedsQL ја мери целокупната благосостојба и функционирањето во секојдневниот живот. Прашалникот има 23 прашања поделени во 4 скали, а одговорите се движат на скала од 1 до 5. Скалите се: Емоционално функционирање (8 прашања), социјално функционирање (5 прашања), функционирање во училиште (5 прашања) и физичко функционирање (5 прашања). Средната вредност на збирот на одговорите од првите три скалила го дава резултатот за психосоцијално здравје, а последната скалата се однесува на физичкото здравје. Просекот од збирот на сите одговори од прашањата го дава PedsQL резултатот. Сите оценки се трансформирани на скала од 0 до 100 степен, каде 0 е најлош, додека 100 е најдобар квалитет на живот.

Истражувањето е направено на вкупно 85 деца од кои 47 деца се опфатени со во-институционална заштита (СОС згрижувачки семејства и останатите згрижувачки семејства) и 38 деца згрижени во институционална заштита (ЈУ „11 Октомври“).

Трошоците се втората големина којашто е дел од овој модел. Имајќи ги предвид различните услови во кои се одвива грижата и одгледувањето на децата, од институционални установи во јавен сектор до мал групен дом од приватен сектор, исклучително е комплексно да се постават унифицирани трошоци што се прават со цел да се одгледаат децата. Прибирање на овој податок е направен според прашалник за одредување на вкупните трошоци на институцијата/домот, како и трошоците по дете за една година. Во прашалникот се земени сите категории трошоци поединечно за да може да се направи успешна споредба.

4.2. ПРЕСМЕТКА НА ТРОШОЦИТЕ И ЕФЕКТИТЕ

Пресметката на анализата на трошоците и ефектите може да се прикаже преку два концепта:

- **Пресметка на релативната предност – индекс просечен трошок ефективност;**
- **Пресметка на индекс на ефективност на додадена (маргинална) вредност.**

Опциите се земени како конкурентни една на друга. Терминот конкурентни во конкретниот случај е употребен да се прикаже која опција има предност пред

¹⁶ Софија Арнаудова (2014) „Анализа на квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади што ја загубиле родителската грижа во алтернативните (постојни) форми на згрижување и политиките, стандардите, поддржувачките системи и модели што обезбедуваат поддршка за семејствата при остварување на родителските одговорности кон децата во РМ.“ Анализа изработена за интерни цели на СОС Детско село – Македонија.

другата. Бидејќи индексите што ја покажуваат релативната предност не секогаш се доволно дескриптивни за да може предноста да се претстави соодветно и сликовито, пресметките се направени според вториот концепт и покажуваат колкава е додадената (маргинална) предност на едната опција во однос на другата. Иако опциите постојат истовремено и се спроведуваат независно, заради целта на ова истражување, која треба да ги покаже предностите на едната опција над другата, направени се пресметки според двата концепта. Маргиналните предности подоцна ги користиме со цел да покажеме колкава корист би имало општеството од спроведувањето на подобрата опција и тоа е направено со анализа на трошоците и бенефитите.

Секој од овие концепти ќе биде употребен за пресметка во двата модели, моделот резиденцијални установи и моделот мали групни домови во приватен и јавен сектор. Во Табела 2 подолу се прикажани десетина основни финансиски елементи, трошоци, приходи и други ресурси со кои располагаат јавните и приватни установи и врз основа на кои ќе се направат дел од планираните пресметки. Табелата воедно овозможува брз компаративен приказ на ефективност на трошоците и поставеноста на нивните буџети.

ТАБЕЛА 2 - СПОРЕДБЕН ПРИКАЗ НА ОДРЕДЕНИ ФИНАНСИСКИ ЕЛЕМЕНТИ, ТРОШОЦИ, ПРИХОДИ И ДРУГИ РЕСУРСИ СО КОИ РАСПОЛАГААТ УСТАНОВИТЕ (РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ УСТАНОВИ И МАЛИ ГРУПНИ ДОМОВИ). ИЗВОР: ПРАШАЛНИК ЗА ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ ЗА ИЗРАБОТКА НА АКТ И АЕТ АНАЛИЗИ ЦИКП АПРИЛ/МАЈ 2017. ИЗНОСИТЕ СЕ ВО ДЕНАРИ.

		„11 Октомври“	„25 Мај“	Мал групен дом Кавадарци	СОС
1	Вкупен број деца во установата/домот	51	25 + Ранка	5	110
2	Вкупни годишни трошоци на установата	24,581,000	20,000,000	431,786	45,284,029
3	Вкупно приходи на установата од буџетот	24,581,000	20,000,000	480,000	10,212,036
4	Вкупни приходи од други извори (дотации, донации, спонзорства итн.)	152,330	1,400,000		44,771,729
5	Вкупни трошоци по дете			8,212	семејна грижа 505.716; превентивни програми 33.420
6	Директни трошоци по дете				16.978.235 вкупно годишно за ФБЦ и ФСП (за корисници во ФБЦ=11.920 по дете / месечно; за корисниците во превентивните програми=616 по дете / месечно)

		“11 th October”	“25 th May”	Small group foster home Kavadarci	SOS Children's Village - Macedonia
6.1	Годишни трошоци за храна	3,149,561	5,000,000	210,303	8,119,320
6.2	Годишни трошоци за лична хигиена	56,069	1,000,000	4,213	382,800
6.3	Исплатена сума на децата (дневно, месечно, годишно)		1,240,000	7200 годишно по дете	116,880
6.4	Трошоци за облека/обувки	130,905	600,000	12,620	1,980,000
6.5	Останати трошоци		800,000		1,243,125
7	Индиректни трошоци				
7.1	Вкупни трошоци за одржување на домот	222,832	1,500,000	8,282	584,000
7.2	Вкупни трошоци за сметки	3,704,400	8,000,000	220,612	3,975,349
8	Вкупни трошоци за бруто плати	10,420,224	20,393,812	2,046,537	23,699,455
9	Број на вработени	22	58	8	50
10	Вкупна површина (м2)	3,074	5,100	296	175

4.3. АНАЛИЗА НА ТРОШОЦИТЕ И ЕФЕКТИТЕ

4.3.1. МОДЕЛ НА РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ УСТАНОВИ

Во овој модел земени се за споредба резиденцијалната установа „11 октомври“ и СОС Детско село како најблизок претставник на приватниот сектор до моделот на резиденцијална установа.

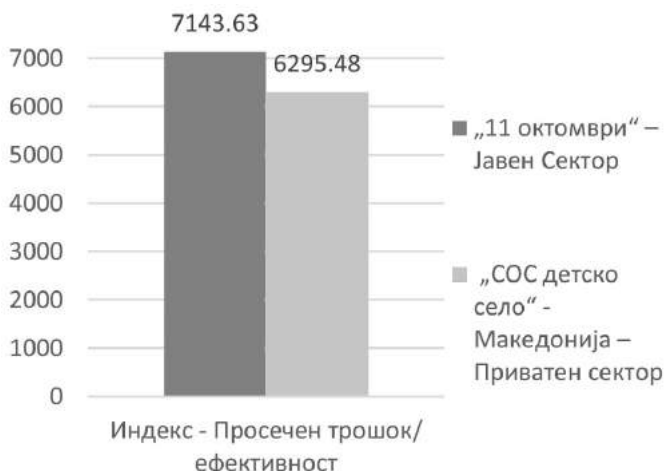
ТАБЕЛА 3 - ПРЕСМЕТКА НА РЕЛАТИВНАТА ПРЕДНОСТ – ИНДЕКС ПРОСЕЧЕН ТРОШОК ЕФЕКТИВНОСТ. КАЛКУЛАЦИЈА 1 (РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ УСТАНОВИ).

Калкулација 1 – резиденцијални установи			
Модел на згрижување	Квалитет на живот	Годишен трошок по дете МКД	Индекс -Просечен трошок / ефективност
Резиденцијална установа „11 октомври“ – јавен сектор	67.47	480,981.4	7143.63
Резиденцијална установа „СОС Детско село“ Македонија – приватен сектор	80.33	505,716	6295.48

Од пресметката се заклучува дека иако вкупниот трошок по дете кај резиденцијална установа „Сос Детско село“ е незначително поголем (за 24.735 МКД на годишно ниво) во споредба со резиденцијална установа „11 Октомври“, ефектот што се остварува од единица трошок е значително поголем кај резиденцијалната установа „СОС Детско село“ што е покажано со помалиот индекс на просечен трошок/ефективност од **6.295,48 наспроти 7.143,63**. Оттука, доколку е на располагање буџет што треба да биде доделен на едната или другата установа и кој може да ги покрие повисоките трошоци по дете на „СОС Детско село“, изборот би требало да биде направен во корист на „СОС Детско село“.

Пресметката би требало да покаже колку е поголем трошокот по единица ефект во опцијата на СОС Детско село, за да може да се пресмета колку е поголем буџетот што би требало да се издвои по дете.

ГРАФИКОН 2 - ИНДЕКС НА РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ УСТАНОВИ - ПРОСЕЧЕН ТРОШОК/ЕФЕКТИВНОСТ. ИЗВОР: ПРЕСМЕТКИ НА АВТОРИТЕ.

Според оваа пресметка, наместо базирање на индекс на просечен трошок по дете, пресметката ќе биде направено со индекс на додадената или маргинална вредност. Индексот трошок – ефективност на додадена вредност дозволува да се одреди маргиналниот трошок за секоја додадена единица ефект или во нашата пресметка квалитет на живот и одгледување.

ТАБЕЛА 4 - ПРЕСМЕТКА НА ИНДЕКС НА ЕФЕКТИВНОСТ НА ДОДАДЕНА (МАРГИНАЛНА) ВРЕДНОСТ. КАЛКУЛАЦИЈА 2 (РЕЗИДЕНЦИЈАЛНИ УСТАНОВИ).

<i>Калкулација 2 – резиденцијални установи</i>			
Модел на згрижување	Квалитет на живот	Годишен трошок по дете МКД	Индекс - Просечен трошок / ефективност
Резиденцијална установа „11 октомври“ – јавен сектор	67.47	480,981.4	-
Резиденцијална установа „СОС Детско село“ Македонија – приватен сектор	80.33	505,716	(505,716-480,914) / (80,33-67,47) = 1845,70 MKD / PedsQL

Како основа за пресметка ќе ја земеме опцијата на резиденцијалната установа „11 октомври“. Според методологијата пресметавме дека секој дополнителен поен на скала за квалитет на живот од **PedsQL** по дете ќе чини **1.845,70 денари годишно**. Земајќи ги предвид годишните трошоци по дете што се трошат во резиденцијалните установи, овие средства се исклучително ниски во однос на ефектот што се постигнува со овие вложувања.

4.3.2. МОДЕЛ НА МАЛИ ГРУПНИ ДОМОВИ

Во овој модел земени се за споредба „СОС Детско село“ и Мал групен дом Кавадарци, како најблизок претставник на јавниот сектор до моделот на социјална услуга - мали групни домови.

ТАБЕЛА 5 - ПРЕСМЕТКА НА РЕЛАТИВНАТА ПРЕДНОСТ – ИНДЕКС ПРОСЕЧЕН ТРОШОК ЕФЕКТИВНОСТ. КАЛКУЛАЦИЈА 3 (МАЛИ ГРУПНИ ДОМОВИ).

Калкулација 3 – резиденцијални установи			
Модел на згрижување	Квалитет на живот	Годишен трошок по дете МКД	Индекс – Просечен трошок / ефективност
Резиденцијална установа „11 октомври“ – јавен сектор	73.18	495,557.2	6771.757
Резиденцијална установа „СОС Детско село“ Македонија – приватен сектор	80,33	505,716	6295.48

ГРАФИКОН 3 - ИНДЕКС НА МАЛИ ГРУПНИ ДОМОВИ - ПРОСЕЧЕН ТРОШОК/ЕФЕКТИВНОСТ. ИЗВОР: ПРЕСМЕТКИ НА АВТОРИТЕ.

Според калкулацијата 3 и во овој случај трошокот кај „СОС Детско село“ е поголем од трошокот кај Мал групен дом Кавадарци (за 10.159 МКД на годишно ниво), но ефектите што се постигнуваат ги надминуваат просечните трошоци по дете. Така и во овој случај разликата во индексот за мали групни домови на просечниот трошок и ефективноста е помал во корист на „СОС Детско село“, односно 6771 за Мал групен дом Кавадарци наспроти 6295 за „СОС Детско село“. **Оттаму, квалитетот на живот, кој резултира од начинот и квалитетот на одгледувањето на децата,** е поголем со релативно помал трошок и затоа овој модел е споредбено подобар и има релативна предност пред јавниот модел на доставување социјални услуги.

ТАБЕЛА 6 - ПРЕСМЕТКА НА ИНДЕКС НА ЕФЕКТИВНОСТ НА ДОДАДЕНА (МАРГИНАЛНА) ВРЕДНОСТ. КАЛКУЛАЦИЈА 4 (МАЛИ ГРУПНИ ДОМОВИ).

Калкулација 4 – резиденцијални установи			
Модел на згрижување	Квалитет на живот	Годишен трошок по дете МКД	Индекс – Просечен трошок / ефективност
Резиденцијална установа „11 октомври“ – јавен сектор	73.18	495,557.2	-
Резиденцијална установа „СОС Детско село“ Македонија – приватен сектор	80,33	505,716	$(505,716 - 495,557.2) / (80,33 - 73,18) = 1420.18 \text{ MKD} / \text{PedsQL}$

ГРАФИКОН 4 - ИНДЕКС НА ТРОШОК - ЕФЕКТИВНОСТ НА ДОДАДЕНА ВРЕДНОСТ МКД/PEDSQL. ИЗВОР: ПРЕСМЕТКИ НА АВТОРИТЕ.

Како основа за пресметка ќе ја земеме опцијата на Мал групен дом Кавадарци. Според методологијата пресметавме дека 1420,18 денари ќе чини годишно секој дополнителен поен на скалата за квалитет на живот од PedsQL по дете. Земајќи ги предвид годишните трошоци по дете што се трошат во Малиот групен дом Кавадарци, овие средства се исклучително ниски во однос на ефектот што се постигнува со овие вложувања..

АНАЛИЗА НА КОРИСТА И ТРОШОЦИТЕ (АКТ)

5.1. МЕТОДОЛОГИЈА

Претходната анализа покажа која опција има релативна предност и колкава е таа предност т.е. нејзиниот интензитет. Сепак, за да може предноста да се согледа целосно, потребно е да се направи проценка на ефектите што ќе ги има подобрата опција врз пошироката средина. За таа цел подолу е изработена Анализата на користа и трошоците (АКТ).

АКТ е концепт на систематизирана оценка на јавни и приватни проекти од општествена корист. Анализата има широка примена, и таа претставува техника за пресметка и споредба на трошоците и придобивките од одреден проект, политика или пак одлука. Оваа анализа има за цел да одреди дали еден проект е изводлив и дава основа за споредба на повеќе алтернативни опции со цел да се одреди која од остварливите опции е најсоодветна и најдобра и која ќе овозможи исполнување на поставената цел. Притоа, пожелна опција е онаа опција кај која анализата ќе покаже дека економските и социјалните придобивки се повисоки отколку соодветните, економски и социјални, трошоци. За разлика од АЕТ, при овој процес трошоците и придобивките се искажуваат во монетарни единици приспособени согласно временската преференција на парите, односно сите трошоци и придобивки во текот на временскиот период се пресметани според нето сегашната вредност.

Иако за монетаризација на многубројните ефекти од спроведувањето на социјалните договори во општеството се потребни долгорочни студии од повеќе аспекти, сепак преку користење исти и слични студии што имаат сеопфатен (холистички) пристап, јасно ги идентификуваме областите и нето-ефектите на користа.

5.2. АДАПТАЦИЈА НА АНАЛИЗАТА НА КОРИСТА И ТРОШОЦИТЕ

Од пресметките што беа направени во Анализата на ефективност на трошоците, утврдивме дека просечниот годишен трошок за згрижување дете изнесува околу 500.000 денари, а разликата од приватниот до јавниот сектор се движи

од околу 10.000 до 25.000 денари по дете. Тоа всушност претставува трошокот и дополнителниот трошок што треба да биде направен за поквалитетна грижа и поквалитетен живот.

Како што веќе спомнавме, покомплексен е делот каде што треба да се определат придобивките од Анализата на користа и трошоците. За таа цел искористени се веќе направени истражувања што ги покажуваат областите и нето ефектите на придобивките.

Едно такво истражување е направено во 2013 год. во Велика Британија од страна на Националната ревизорска канцеларија¹⁷ (НРК), со цел да се одреди ефикасноста на грижата за децата во згрижувачки семејства и резиденцијални домови, како од аспект на квалитетот на грижата/услугата така и од аспект на ефикасност на трошоците и краткорочните и долгорочните ефекти врз економијата на земјата. Целта на трансверзалата со други држави е изнаоѓање рамка на вредности што ќе се искористат за да се откријат монетарни ефекти врз соодветната економија со која се споредува. Прифаќајќи го фактот дека системите на социјална заштита и општествата во кои функционираат се доста различни, сепак произведените ефекти врз економијата можат да се применат на македонските услови (БДП по глава на жител, паритет на куповна моќ, итн.) од кои понатаму можат да се заклучат соодветните ефекти врз македонската економија.

За таа цел ќе разгледаме неколку факти во врска со ефективноста на трошоците поврзани со грижата за деца во Велика Британија, врз основа на кои ќе обзнаиме неколку монетарни ефекти од навремената и соодветна грижа за децата:

- Локалните власти се грижеле за 68.110 деца, до 31 март 2013 год. За тоа биле потрошени 1,5 милијарди фунти (ГБП) за посвојување, а 1 милијарда GBP за резиденцијана нега.
- 34% од децата што ги имаат напуштено институционалните и вонинституционалните установи при полнолетство, на возраст од 19 години, се невработени (не се во образовен процес, работен однос, или на обука) споредено со 15,5% од 18-годишниците од останатото население, кои не се сместени во такви институции. Академици од Универзитетот во Јорк имаат проценето доживотен трошок за такви индивидуи којшто изнесува 56.000 GBP (во 2013 година) или 63.900 ЕУР.¹⁸
- Приближно 62% од децата биле згрижени затоа што искусиле злоупотреба или запоставување
- Ако потребите на овие деца не се проценат и не се задоволат ефективно, постојат долгорочни трошоци за децата што не ја добиваат соодветната нега и што несомнено ќе паднат врз грбот на државата и општеството, генерално.

¹⁷ Извештај на Националната ревизорска Канцеларија на Велика Британија (2013) <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2014/11/Children-in-care1.pdf>

¹⁸ Пресметано според курсот на фунтата на датум 15.06.2017, фунта/евро = 1,14.

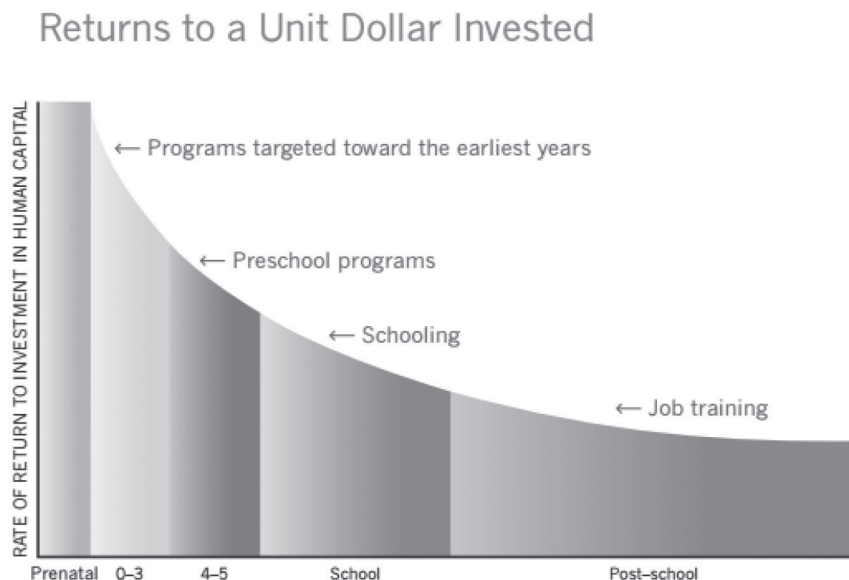
Споредбата со Велика Британија е важна од аспект што за Македонија сè уште не постојат пресметки од монетарен аспект за доживотните трошоци за деца/индивидуи што поминале низ државниот систем на институционална и вонинституционална заштита, а покажале пониско ниво на развој од општата популација (на иста возраст, кои не се сместени во институции) од аспект на степен на образование, вработеност, криминалитет, просечно ниво на плата, здравствени трошоци и др. Со цел да ја искористиме проценката за Велика Британија (56.000 фунти) за доживотен трошок во ценовните услови што ги нуди Македонија потребно е да се искористи БДП по глава на жител за паритет на куповна моќ (ППП). Според пресметките, размерот на македонскиот БДП по глава на жител ППП е 33% од тој на Велика Британија. Тоа покажува дека 33% од пресметката за доживотни трошоци од 56.000 фунти за Македонија, според моделот пресметка на паритетот на куповна моќ, се еднакви на доживотните трошоци по дете згрижено во конвенционалните институционални и вонинституционални установи во вредност од 18.480 фунти или 21.094 евра.

ТАБЕЛА 7 - ПРЕСМЕТКА ЗА ДОЖИВОТЕН ТРОШОК ОД ПОНИЗОК КВАЛИТЕТ НА ГРИЖА ЗА ДЕЦА ВО РИЗИК ВРЗ ЦЕЛОКУПНАТА ЕКОНОМИЈА, ВРЗ ОСНОВА НА БДП ПО ГЛАВА НА ЖИТЕЛ ПАРИТЕТ НА КУПОВНА МОЌ (ППП) ЗА 2016 ГОДИНА. ИЗВОР: ПОДАТОЦИ ОД ДЗС НА Р. МАКЕДОНИЈА И СВЕТСКА БАНКА ЗА 2016 ГОДИНА.

	Македонија	Велика Британија	Македонија во однос на Велика Британија во %
БДП по глава на жител ППП	12.732 долари или 11.077 евра	38.509 долари или 33.503 евра	33%
Регистрирани деца во центрите за социјална работа без родители и родителска грижа	1,366	68,110	2%
Дополнителни доживотни трошоци по дете поради помал квалитет на социјална услуга	21.094 евра или 18.480 фунти	63.840 ЕУР или 56.999 фунти	33%

Според последните податоци од системот ЛИРИКУС, електронска програма за внесување корисници на социјалните услуги, на Заводот за социјални дејности (www.zsd.gov.mk), во центрите за социјална работа, во 2016 година, регистрирани се вкупно 1.366 деца без родители и родителска грижа. Иако потребите и проблемите со кои се соочуваат овие деца се разликуваат поради нивната возраст и нивото на психофизички и социјален развој, но со цел да се добие груб вкупен доживотен трошок, ќе се претпостави дека сите регистрирани деца имаат слични потреби и трошоци како учесници во системот за социјална заштита. Вкупниот доживотен трошок, иако сметаме дека е потценет, за сите регистрирани деца без родители и родителска грижа, кои би биле приматели на социјална заштита од државните институционални и вонинституционални установи, би бил **28.814.404** евра.

ГРАФИКОН 5 - СТАПКА НА ПОВРАТ НА ИНВЕСТИЦИИ ВО ЧОВЕЧКИ КАПИТАЛ.
ИЗБОР: HECKMAN, JAMES J. (2008). "SCHOOLS, SKILLS AND SYNAPSES" *ECONOMIC INQUIRY*,
46(3):289-324

Heckman, James J. (2008). "Schools, Skills and Synapses," *Economic Inquiry*, 46(3): 289-324

Анализата на ефективност на трошоците се заснова, меѓу другото, на примарните податоци од Педијатрискиот прашалник за квалитет на живот (Pediatric Quality of Life Inventory™ – PedsQL™) за проценка на квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади. Како што покажуваат податоците, постои значителна разлика во квалитетот на социјалната заштита обезбедена од страна на јавните установи и приватниот сектор чии резултати се впрочем многу блиску до просечните резултати што истражувањето ги открива за децата на иста возраст од општата популација т.е. контролната група (деца што не биле сместени во одредена институција), направена во истражувањето. Според оваа пресметка трошоците на Македонија за само 1.366 деца, според разни основи, и поради пониското ниво детски развој што се постигнува со воспоставените методи на доставување социјални услуги, може да се заклучи дека приватниот сектор со помош на моделот социјални договори на државата потенцијално може да и заштеди доживотни вкупни трошоци во вредност од 28.8 милиони ЕУР. За споредба, тоа е еднакво на 39 годишни буџети на СОС Детско село – **Македонија (45.284.029 МКД или 736.325 евра годишно)**.

Во студија на професорот Хекман¹⁹ за спроведеното истражување на висококвалитетната програма за ран детски развој (од раѓање до 5 години) на деца во обесправена положба, од програмата Abecedarian/CARE, се покажува просечен годишен поврат на инвестицијата по дете од 13%, добиени преку подобрени генерални перформанси на истите деца од образовен, економски, здравствен и социјален аспект. Сепак, бидејќи сите деца не се опфатени со квалитетни програми во раната возраст, истражувањето покажува дека ако згрижувањето и одгледувањето е квалитетно во предучилишната возраст, тогаш анализата на програмата **Perry** - предучилишна програма, покажува годишен поврат на инвестиција од 7%-10%. **Ова** се базира на подобрени перформанси во училиштето и работното место, понатаму намалени трошоци на здравствениот систем и системот на основно образование, како и намалената стапка на криминал.

Од тоа се согледува дека годишниот поврат на инвестицијата е различен согласно возраста, односно процентот на поврат е помал доколку со програмата се започне на поголема возраст и обратно. Воедно тоа е причината зашто е исклучително потребно да се вложат соодветни средства за време на предучилишната и училишната возраст, особено за децата од ранливата категорија како што се децата без родители и родителска грижа, обесправените деца, децата со попреченост, со проблеми во детскиот развој или комбинација од сите овие фактори.

Доколку ги земеме овие бројки за релевантни и апликативни за Македонија и го земеме најпесимистичкото сценарио, т.е. 7% годишен поврат на инвестиција, тогаш можеме да кажеме дека секој денар вложен во квалитетно згрижување и образование на децата, ќе има поврат по **14,3 години од почетокот на инвестирањето**, што е исклучително поволно ако го земеме просечниот животен век во Република Македонија. Така, доколку се започне со квалитетна програма, грижа и одгледување на децата во предучилишната возраст од 5 години, земајќи ја предвид должината на просечниот животен век во Македонија од 75 години (просек од 77 за жени и 74 за мажи), инвестираните средства би се вратиле до крајот на животот најмалку 5 пати.

Искуствата покажуваат дека придобивките и одредени трошоци понатаму би можеле да се одредат и во областите наведени во Табела 8.

¹⁹ James J. Heckman (2008) "School, Skills, and Synapses", National Bureau of Economic Research, Cambridge (MA), working paper 14064. Retrieved from: <http://www.nber.org/papers/w14064.pdf>

**ТАБЕЛА 8 - ПРИДОБИВКИ ОД АСПЕКТ НА ПОКВАЛИТЕТНА ГРИЖА,
ЖИВОТ СО СОЦИЈАЛНИ ДОГОВОРИ**

	Корист/придобивки	Трошоци
1	Пониски оперативни трошоци и трошоци за човечки ресурси се едни од примарните причини зашто владите одлучуваат да направат аутсорсинг. Може да обезбеди значителни заштеди, а истовремено и услуги приспособени на потребите на корисниците, со повисок квалитет	Мониторингот на квалитетот на услугите што ќе ги обезбедуваат ГО може да произведе дополнителни трошоци.
2	Доживотни заштеди по дете без родител и родителска грижа од 21.094 ЕУР.	Ако одредени услуги се доверат на ГО како социјални договори и ако некоја идна влада, поради различни причини, донесе одлука тие договори и услуги да ги врати под државна капа тоа може да причини значителни буџетски трошоци.
3	Аутсорсингот на владите им дозволува да се фокусираат на нивната главна функција, која е управување, а во исто време да делегираат процеси што консумираат ресурси на ГО, кои се поблиски до корисникот и имаат подобро разбирање за нивните потреби.	Воведувањето на моделот социјални договори ќе бара ресистематизација на одредени работни места што моментално се поврзани со доставувањето услуги што може да предизвика политички трошоци. Потребна е детална стратегија за ресистематизација, со цел избегнување на овој трошок што воедно може да го парализира спроведувањето на моделот социјални договори. Соработка со ГО во сферата на човечките ресурси е неопходна за да се постигне мирна транзиција.
4	Користењето на социјалните договори им овозможува на владите да добијат пристап до бази на способности, знаење, и податоци што се локално засновани.	Делумно губење контрола и суверенитет врз процесот на доставување социјални услуги и чувството на сопственост од страна на владата што може да има политички реперкусии и да ги одврати од поголеми вложувања во моделот на социјални договори или други модели на надворешно доставување социјални услуги.
5	Преминувањето кон моделот социјални договори ослободува значителни внатрешни ресурси (човечки, финансиски, итн.) што можат да се искористат за други поитни потреби.	Несоодветен мониторинг и контрола на доставувањето социјални услуги од страна на ГО може да доведе до протекување на доверливи информации, загрозување на безбедноста на лицата згрижени во тие установи. Процесите на стандардизација и лиценцирање се круцијални за избегнување на овие трошоци.
6	Со делегирање на различни одговорности на ГО или други приватни ентитети владите можат да се ослободат од функции коишто се тешки (политички, финансиски или административно) за управување. Истовремено, владите можат да исползуваат бенефити со помош на соодветен механизам на мониторинг и евалуација на стандардите и таргетите за квалитет што ќе им бидат дадени на ГО, кои претходно биле селектирани како даватели на услуги преку задоволување на однапред дефинираните критериуми од страна на Владата.	
7	Модел социјални договори можат да понудат и владите, врз база на мониторингот на различните социјални договори, емпириски засновани опции за реформирање на делови или на целата социјалната политика. Опциите ќе се базираат врз перспективите на ГО од локален и секторски карактер.	

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на анализата на податоците од аспект на ефективност на трошоците, прегледот на трошоците и користа, задоволството на корисниците, како и подобриот квалитет на услугата (пресметано преку Пресметка на релативната предност – индекс просечен трошок ефективност, и Пресметка на индекс на ефективност на додадена (маргинална) вредност) можеме да заклучиме дека ефектот што го постигнува приватниот/граѓанскиот сектор во споредба со јавниот сектор е значителен и е аргумент во прилог на воведување социјални договори. Поточно, од пресметката се заклучува дека иако вкупниот трошок по дете кај резиденцијална установа „СОС Детско село“ е незначително поголем во споредба со резиденцијална установа „11 Октомври“, ефектот што се остварува од единица трошок е значително поголем кај резиденцијалната установа „СОС Детско село“ Македонија што е покажано со помалиот индекс на просечен трошок/ефективност од 6295,48 наспроти 7143,63. Оттука, доколку е на располагање буџет којшто треба да биде доделен на едната или на другата установа и којшто може да ги покрие повисоките трошоци по дете на „СОС Детско село“, изборот би требало да биде направен во корист на „СОС Детско село“.

Според методологијата е пресметано дека секој дополнителен поен на скалата за квалитет на живот од **PedsQL** по дете ќе чини **1.845,70 денари годишно**. Земајќи ги предвид годишните трошоци по дете што се трошат во резиденцијалните установи, овие средства се исклучително ниски во однос на ефектот што се постигнува со овие вложувања.

И во однос на малите групни домови, разликата во индексот за мали групни домови на просечниот трошок и ефективност е помала во корист на „СОС Детско село“ односно 6771, за мал групен дом Кавадарци, наспроти 6295 за „СОС Детско село“. Оттаму, квалитетот на живот од одгледувањето на децата е поголем со релативно помал трошок и затоа овој модел е споредбено подобар и има релативна предност пред јавниот модел на доставување социјални услуги.

Според методологијата, пресметано е дека секој дополнителен поен на скалата **PedsQL** за квалитет на живот по дете ќе чини 1420,18 денари годишно. Земајќи ги предвид годишните трошоци по дете што се трошат во Малиот групен дом Кавадарци, овие средства се исклучително ниски во однос на ефектот што се постигнува со овие вложувања.

Дополнителен аргумент за зголемување на квалитетот на социјалните услуги доставени до ранливи категории, како што се децата во ризик, се и калкулациите за доживотните трошоци што секое дете ги произведува или нанесува на едно општество, кои се важен индикатор за потенцијалните заштеди што можат да ги генерираат владите. **Доживотните трошоци можат да бидат последица на пониско ниво на развој, споредено со генералната популација од аспект на степен на образование, вработеност, криминалитет, просечно ниво на плата, здравствени трошоци и др.** Воедно Анализата на ефективност на трошоците покажува дека доживотните трошоци се важен аргумент за воведување на моделот социјални договори. Доживотни трошоци по дете згрижено во конвенционалните институционални и вонинституционални установи претставени со помош на БДП пер capita паритет на куповна моќ изнесуваат **18.480** фунти или 21.094 евра по дете. Вкупниот доживотен трошок, согласно пресметката, **за сите регистрирани деца без родители и родителска грижа**, кои би биле приматели на социјална заштита од државните институционални и вон институционални установи, би бил **28.814.404 ЕУР**. За споредба, тоа е еднакво на 39 годишни буџети на СОС Детско село Македонија (**45.284.029 МКД или 736.325 ЕУР годишно**).

Од аспект на поврат на инвестиции, истражувањата што беа земени предвид сугерираат дека високо квалитетната програма за ран детски развој (од раѓање до 5 години) на деца во обесправена положба покажува просечен годишен поврат на инвестицијата по дете од **7% до 13%**, добиени преку подобрени генерални перформанси на истите деца од образовен, економски, здравствен и социјален аспект. Земајќи го предвид најпесимистичкото сценарио, т.е. 7% годишен поврат на инвестиција, во тој случај секој денар вложен во квалитетно згрижување и образование на децата, ќе има поврат по **14,3 години** од почетокот на инвестирањето. Тоа значи дека доколку се започне со квалитетна програма, грижа и одгледување на децата во предучилишна возраст до 5 години, инвестираните средства би се вратиле до крајот на животот најмалку 5 пати.

Анализата на ефикасност на трошоците и Анализата на корист и трошоци приложуваат аргументи што тврдат дека на моделот социјални договори со граѓанското општество може да понуди подобра ефикасност на трошоците, заштеда на средства и во исто време да постигнат повисок квалитет на социјалната услуга. Крајниот резултат не би бил само подобар квалитет за децата во ризик туку и позитивни ефекти врз социоекономскиот развој на државата што воедно го вклучува и трендот на горенаведените индикатори на сиромаштија и социјална исклученост (Табела 1).

ЛИТЕРАТУРА

- Голубовска Кичукова Катица /2015/ Развој на вон-институционални форми за заштита на децата без родители и родителска грижа – Сместување во згрижувачко семејство, Докторска дисертација, Филозофски Факултет, Скопје.
- Закон за семејството во член 159 став 2 (Law on Family in Art. 159(2)), („Official Gazette of the RM“ No.80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 165/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, и 10/15),
- Закон за социјална заштита (Law on Social Protection), („C Official Gazette of the RM“ No.79/09, 36/11, 51/11, 116/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 33/15, 72/15, 104/15 и 150/15).
- Правилник за начинот, видот и бројот на стручните лица за давање на грижа за сместените лица, просторните услови и опремата за живеење во мал групен дом („Службен весник на Република Македонија“ бр.79/09).
- Правилник за Критериумите за избор на згрижувачко семејство, видот и бројот на корисниците кои може да се сместат во едно згрижувачко семејство и видот и обемот на услугите што му се обезбедуваат на сместеното лице (Службен весник на Р.М бр15/13).
- Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Дневен центар за улични деца-деца на улица („Службен весник на Република Македонија“ бр.50/97, 16/2000, 17/2003, 65/2004, 65/05 и 111/05).
- Правилник за нормативи и стандарди за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Дневен центар за лица со интелектуална или телесна попреченост („Службен весник на Република Македонија“ бр.50/97, 16/00, 17/03, 65/04, 62/05 и 111/05).

- Правилник за поблиските услови за стандардите во поглед на потребен простор, опрема и стручен кадар, нивото на поддршка, начинот и програмата за остварување на поддршката за самостојно и организирано живеење во посебна станбена единица („Official Gazette of the RM“ No. 79/09, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13, 79/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14 и 33/15).
- Report by the Comptroller and Auditor General, “Children in care”, National Audit Office, Department of Education, UK (2014). Retrieved from: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2014/11/Children-in-care1.pdf>.
- James J. Heckman (2012) “Investing in Early Childhood Development: Reduce Deficits, Strengthen the Economy.” Retrieved from: <https://heckmanequation.org/resource/invest-in-early-childhood-development-reduce-deficits-strengthen-the-economy/>.
- James J. Heckman (2008) “School, Skills, and Synapses”, National Bureau of Economic Research, Cambridge (MA), working paper 14064. Retrieved from: <http://www.nber.org/papers/w14064.pdf>.
- Donevska M., Trbojevik S.,/2009/The Influence of Global Financial Institutions on the Development of Welfare in South Eastern Europe and their Impact on Social Work, /vo:/ Leskosek V/ edit/ Theories and Methods of Social Work, University of Ljubljana.
- Софија Арнаудова (2014) „Анализа на квалитетот и стандардите за грижа на деца и млади кои ја загубиле родителската грижа во алтернативните (постоечки) форми на згрижување и политиките, стандардите, поддржувачките системи и модели кои обезбедуваат поддршка за семејствата при остварување на родителските одговорности кон децата во РМ.“ Анализа подготвена за интерни потреби на СОС детско село Македонија.

АНЕКС 1

Прашалник за прибирање на податоци за изработка на анализа на користа и трошоците и анализа на ефективност на трошоците (Cost – benefit и Cost effectiveness).

(Испитаници 11 октомври, 25 мај, СОС Детско Село и мал групен дом Кавадарци)

1. Вкупен број на деца во установата/домот?
2. Вкупни годишни трошоци на установата?
3. Вкупно приходи на установата од буџетот?
4. Вкупни приходи од други извори – дотации, донации, спонзорства итн.?
5. Вкупни трошоци по дете?
6. Директни трошоци по дете?
 - Годишни трошоци за јадење
 - Годишни трошоци за лична хигиена
 - Сума која им се исплаќа на дневна, месечна, годишна основа? Ако има.
 - Трошоци за облека?
 - Останати трошоци, ве молиме специфицирајте?
7. Индиректни трошоци?
 - Вкупни трошоци за тековно одржување на домот?
 - Вкупни трошоци за струја, вода, телефон, затоплување. (Може посебно но може и заедно)
8. Вкупни трошоци за бруто плати?
9. Број на воспитувачки, старатели, психолози, педагози, социјални работници, готвачи поединечно?
10. Вкупна површина на домот?

АНЕКС 2

Прашалник PedsQL за квалитет на живот пополнет од страна на
родителите

IC# _____
Date: _____

PedsQLTM

Pediatric Quality of Life Inventory

Version 4.0

PARENT REPORT for CHILDREN (ages 8-12)

DIRECTIONS

On the following page is a list of things that might be a problem for your child. Please tell us how much of a problem each one has been for your child during the past ONE month by circling:

- 0 if it is never a problem
- 1 if it is almost never a problem
- 2 if it is sometimes a problem
- 3 if it is often a problem
- 4 if it is almost always a problem

There are no right or wrong answers.
If you do not understand a question, please ask for help.

In the past ONE month, how much of a problem has your child had with ...

PHYSICAL FUNCTIONING (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. Walking more than one block	0	1	2	3	4
2. Running	0	1	2	3	4
3. Participating in sports activity or exercise	0	1	2	3	4
4. Lifting something heavy	0	1	2	3	4
5. Taking a bath or shower by him or herself	0	1	2	3	4
6. Doing chores around the house	0	1	2	3	4
7. Having hurts or aches	0	1	2	3	4
8. Low energy level	0	1	2	3	4

EMOTIONAL FUNCTIONING (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. Feeling afraid or scared	0	1	2	3	4
2. Feeling sad or blue	0	1	2	3	4
3. Feeling angry	0	1	2	3	4
4. Trouble sleeping	0	1	2	3	4
5. Worrying about what will happen to him or her	0	1	2	3	4

SOCIAL FUNCTIONING (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. Getting along with other children	0	1	2	3	4
2. Other kids not wanting to be his or her friend	0	1	2	3	4
3. Getting teased by other children	0	1	2	3	4
4. Not able to do things that other children his or her age can do	0	1	2	3	4
5. Keeping up when playing with other children	0	1	2	3	4

SCHOOL FUNCTIONING (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. Paying attention in class	0	1	2	3	4
2. Forgetting things	0	1	2	3	4
3. Keeping up with schoolwork	0	1	2	3	4
4. Missing school because of not feeling well	0	1	2	3	4
5. Missing school to go to the doctor or hospital	0	1	2	3	4

ID# _____
Date: _____

PedsQL™

Pediatric Quality of Life Inventory

Version 4.0

CHILD REPORT (ages 8-12)

DIRECTIONS

On the following page is a list of things that might be a problem for you.
Please tell us how much of a problem each one has been for you
during the past ONE month by circling:

- 0 if it is never a problem
- 1 if it is almost never a problem
- 2 if it is sometimes a problem
- 3 if it is often a problem
- 4 if it is almost always a problem

There are no right or wrong answers.
If you do not understand a question, please ask for help.

In the past ONE month, how much of a problem has this been for you ...

ABOUT MY HEALTH AND ACTIVITIES (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. It is hard for me to walk more than one block	0	1	2	3	4
2. It is hard for me to run	0	1	2	3	4
3. It is hard for me to do sports activity or exercise	0	1	2	3	4
4. It is hard for me to lift something heavy	0	1	2	3	4
5. It is hard for me to take a bath or shower by myself	0	1	2	3	4
6. It is hard for me to do chores around the house	0	1	2	3	4
7. I hurt or ache	0	1	2	3	4
8. I have low energy	0	1	2	3	4

ABOUT MY FEELINGS (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. I feel afraid or scared	0	1	2	3	4
2. I feel sad or blue	0	1	2	3	4
3. I feel angry	0	1	2	3	4
4. I have trouble sleeping	0	1	2	3	4
5. I worry about what will happen to me	0	1	2	3	4

HOW I GET ALONG WITH OTHERS (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. I have trouble getting along with other kids	0	1	2	3	4
2. Other kids do not want to be my friend	0	1	2	3	4
3. Other kids tease me	0	1	2	3	4
4. I cannot do things that other kids my age can do	0	1	2	3	4
5. It is hard to keep up when I play with other kids	0	1	2	3	4

ABOUT SCHOOL (problems with...)	Never	Almost Never	Some- times	Often	Almost Always
1. It is hard to pay attention in class	0	1	2	3	4
2. I forget things	0	1	2	3	4
3. I have trouble keeping up with my schoolwork	0	1	2	3	4
4. I miss school because of not feeling well	0	1	2	3	4
5. I miss school to go to the doctor or hospital	0	1	2	3	4

**СОС ДЕТСКО
СЕЛО**
МАКЕДОНИЈА

ул. Ристо Шишков бр. 25, 1000 Скопје
тел. 02/32 90 556

info.na@sos.org.mk
www.sos.org.mk